

**Проучване на туристическия потенциал,
условията и възможностите за развитие
на туризма в Община Ботевград**

СИТУАЦИОНЕН АНАЛИЗ

на туристическата среда в Община Ботевград

юли 2017 г

Възложител: Община Ботевград
Изпълнител: Яна тур ЕООД

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

СЪДЪРЖАНИЕ:

1. Характеристики на външната среда
 - 1.1. Политически фактори
 - 1.2. Икономически фактори
 - 1.3. Социални, културни и технологични фактори
 - 1.4. Екологични фактори
 - 1.5. Туристически опит, стандарт на живот и сигурност
2. Характеристики на вътрешната среда
 - 2.1. Природни ресурси
 - 2.1.1. Географско положение
 - 2.1.2. Релеф
 - 2.1.3. Климат
 - 2.1.4. Водни ресурси
 - 2.1.5. Биоразнообразие
 - 2.1.6. Защитени територии
 - 2.1.7. Защитени зони, включени в Европейската екологична мрежа “Натура 2000”
 - 2.2. Антропогенни ресурси
 - 2.2.1. Крепости
 - 2.2.2. Архитектурни и исторически обекти
 - 2.2.3. Събития, привличащи туристически интерес
 - 2.2.4. Традиционна кухня
 - 2.3. Транспортна инфраструктура
 - 2.4. Места за настаняване и заведения за хранене
 - 2.5. Спортни бази и съоръжения
3. Туристическо търсене и туристически продукти
 - 3.1. Българи, пътуващи в района
 - 3.2. Чуждестранни посетители
 - 3.3. Туристически обекти, привличащи посетители в общината
 - 3.4. Традиционни събития, привличащи посетители в общината
 - 3.5. Маршрути за конен туризъм
 - 3.6. Туристически маршрути
4. Проекти, които са подпомогнали развитието на туризма
5. Поддържане и развитие на туристическата инфраструктура
6. Основни конкуренти
7. Информационна осигуреност и промотиране на туризма
8. Обобщение

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

Община Ботевград няма опит и традиции в развитието на туризма към момента, но има потенциал, който не е проучен досега. Общинското ръководство осъзнава, че за да започне развитието на каквато и да било дейност, трябва да стъпи на здрава основа, за да оформи цялостната си визия, да дефинира ясни цели и приоритети и да предприеме адекватен план за действие. Това е причината да се възложи проучване, базирано на научно-изследователски подход, чрез което да се направи цялостно обследване на ситуацията към момента, за да има яснота относно наличните ресурси, състоянието на материалната база, възможностите и ограниченията за развитие на туризма.

Общинското ръководство има намерение за привличане на инвеститори на територията на общината, включително в туризма и смята, че настоящото изследване ще даде насоки за подобряване и разширяване на базовата инфраструктура, повишаване качеството на туристическото предлагане и за утвърждаване на Ботевград като предпочитана дестинация за туризъм. Осъзната е липсата на връзка между търсене и предлагане, предоставяне на съвременни туристически услуги, достатъчна атрактивност и функционалност на туристическите обекти, с които разполага общината, надеждна информация и популяризиране на дадености на Община Ботевград за туризъм.

Ръководството на общината изразява намерение да промени ситуацията като подобри наличните условия съобразно тенденциите на съвременното развитие на туризма. Желанието е да се оползотворят максимално възможностите за сътрудничество със съседните общини. Да се насърчи предприемачеството в дребния и среден бизнес при предлагане на туристически и съпътстващи услуги като същевременно се подпомогне взаимовръзката между отделните заинтересовани страни, така че да се получи интегриран туристически продукт. Желанието е да се подобри бизнес средата и да се подпомогне повишаването на качеството, тъй като липсват традиции и в туристическия мениджмънт. С помощта на външни експерти ще се установи и липсващата връзка с потенциалните туристи, ще се проучи тяхната мотивация и въз основа на търсенето ще бъдат предприети съответните действия, за да се привлекат като посетители на територията на общината от една страна удовлетворявайки техните потребности, а от друга – да се генерират максимални приходи за местния бизнес. Не на последно място развитието на туризма дава възможност за създаване на положителен имидж на Община Ботевград.

Чрез развитието на туризма ще се запазят, съхранят и доразвият съществуващите природни и културни забележителности, ще се възстановят съществуващи, но недостъпни в момента такива, ще се осигури допълнителна заетост на местните, както и ще се използва близостта до столицата за създаване на разнообразни възможности за отдих и рекреация на столичани и други гости.

Създаването на атрактивна и конкурентна дестинация **изисква наличие** на значителен потенциал в туристическите ресурси на територията, както и публична среда, чието управление постоянно да е в подкрепа на туристическия бизнес към устойчивото му развитие.

Ситуационният анализ на туристическата среда в Община Ботевград има за цел да покаже реалното състояние и неразкрит потенциал на общинския туристически продукт към 2017 година. Той е разработен в съответствие с необходимостта от приемане на **нова Програма за развитие на туризма** на територията на Община Ботевград за следващите 3 години.

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

В основата на настоящия анализ стои състоянието на наличните туристически ресурси и техния потенциал, като база за устойчиво развитие на туризма. Изследвани са съществуващата обща и специализирана туристическа инфраструктура, културно-историческото наследство, условията за спорт и развлечения, както и наличните туристически продукти, предлагани от бизнеса. Отделено е внимание на отношението на местната общност към проекти, които са подпомогнали развитието на общината и по-специално на туризма в града.

Туризмът е ключов сектор за българската икономика. През 2016 г. той е формирал 12.8% от БВП (6.6 млрд. US\$) и осигурява общо около 360 000 работни места. Важно е да се отбележи, че туризмът у нас, както и в повечето европейски държави, се развива в среда на висока младежка безработица при застаряващо население, миграционни процеси, климатични промени, замърсена околна среда и др., които влияят пряко и върху състоянието на туристическите ресурси и бизнеса.

В Община Ботевград секторът на туристическите услуги не е развит в синхрон с националните пропорции, за сметка на една добре функционираща икономика, с промишлено-аграрна структура. Развити отрасли на промишлеността са: електроника, машиностроене, металообработване, хранително-вкусова и текстилна промишленост, строителство, дърводобив и други. Над 15 високотехнологични предприятия, които са с чуждестранно участие, изнасят по-голямата част от своята продукция на външни пазари.

В последните години се увеличава значително броят на частните земеделски стопани, засетите площи се увеличават, намаляват пустеещите земи. За периода 2014-2016 г. в общината се запазват и благоприятните тенденции в развитието на животновъдството, като нараства броят на отглежданите животни.

Това са част от причините развитието на туризъм в Община Ботевград да е negliжирано досега. Липсват данни за дела на туризма в общинската икономика през 2016 г.

1. Характеристики на външната среда

1.1. Политически фактори

Развитието на туризма зависи в голяма степен от ангажираността на публичния сектор, тъй като този бизнес е твърде интегриран с другите публични услуги: водоснабдяване, електроснабдяване, интернет-достъп и комуникации, благоустрояване на населените места, състояние на транспортната инфраструктура, достъп към и до туристически атракции и обекти, чистота, здравеопазване, сигурност... Наличието или липсата на проекти, подкрепящи туристическата инфраструктура върху определена територия имат съществено значение за конкурентоспособността на туризма. Затова и политиката на общинските власти и тяхното отношение към проблемите на сектора са сред ключовите фактори за развитието на една туристическа дестинация.

В контекста на политическа среда в България, Община Ботевград се намира в сравнително благоприятно положение. Кметът на общината демонстрира политическа воля за развитие на туристическия сектор и готовност за целеви действия в тази посока. Създаден е Консултативен съвет по въпросите на туризма в нов състав от 01.09.2016 г. Председател на консултативния съвет по въпросите на туризма е оправомощено от него длъжностно лице – секретарят на общината. В състава му обаче не присъстват достатъчно представители на туристическия сектор, а по Закона за туризъм те трябва да са 50 %.

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

Изпълнен е проект, с подкрепата на еврофондовете за възстановяване на обект на историческото наследство – «*Боженишки урвич*», чиято социализация го прави достъпен за посещение и едновременно с наличната хотелска база, защитени територии, атрактивен ландшафт, съхранена природа и други обекти на културното наследство в село Боженица, формират една от най-атрактивните територии за посещение в общината.

1.2. Икономически фактори

Благосъстоянието и стандарта на живот на населението оказват значително въздействие върху потреблението на туристически услуги. Повишението на доходите през последните години в България, както и в съседна Румъния е благоприятна възможност за разширяване на туристическото предлагане, включително и в Община Ботевград. Румънските туристи формират най-голям дял на входящите международни туристически посещения у нас.

Като цяло е налице благоприятна и относително стабилна икономическа среда за развитие на туризма в общината.

След периода на масово кредитиране на всякакви по обем туристически инвестиции до 2008 г. последва тотална стагнация по отношение на подкрепата за създаване на хотелска и ресторантска база. Доверието на кредитните институции към малките предприятия днес все още е слабо, което ограничава средствата за реализиране на бизнес проекти в туризма. Банките са със завишени условия и качествени изисквания за финансиране към предприятията и проектите, което допълнително затруднява получаването на кредити.

1.3. Социални, културни и технологични фактори

Социалните и културните изменения наред с демографската криза, които динамично променят средата в България, обуславят и нова мотивация за пътуващите. Днес туристите планират своите пътешествия с цел да опознаят колкото се може повече атракции за колкото се може по-кратък престой. Този стил на туристическо потребление обуславя по-кратки, но динамични пътувания.

Туристите лесно променят предпочитанията и изискванията си, търсят все по-профилирани продукти и подробна и достоверна информация за тях чрез самостоятелни проучвания в Интернет. Преди окончателното решение за покупка сравняват характеристиките и цените от няколко туристически оферти и все повече търсят възможности за социални и културни взаимодействия с представители на общността-домакин, с което нараства ролята на събитийния туризъм, особено за дестинация като Ботевград.

Съществува тенденция броят на хората в третата възраст прогресивно да се увеличава. Те ще бъдат по-здрави и ще разполагат с повече доходи, отколкото в миналото. По-търсени ще бъдат индивидуални програми, които се провеждат извън натоварения сезон и включват релаксиращи възможности за забавление. Ще се развият много успешно т.нар. *сити брейк* (познавателни посещения на градове през почивните дни) и други почивки през ненатоварените периоди.

През последните години образователното равнище на пътуващите се повиши, а това се отразява пряко върху създаването на туристическия продукт. Изкуствата, историята и културата стават водещ мотив за пътуване и присъстват все по-трайно в туристическите продукти. Те отговарят по-пълно на душевните търсения на съвременния

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

човек и задоволяват нуждата и желанието му да учи. Този факт води до повишено търсене на специализирани продукти и включване на културно-познавателни елементи в туристическите пътувания.

Бурното развитие на информационно-комуникационните технологии води до формиране на нов тип потребители – т.нар. „онлайн туристи” – нетърпеливи, любознателни, комуникативни, с ярко изразена индивидуалност, активни потребители на информация в интернет – което е много добър шанс за развитие на туризма в общината, при тази непосредствена близост до най-голямото съсредоточие на потребители на туристически продукти в столицата на България. Навлизането на Интернет и използването му за достъп до информация и представяне на туристически продукти ще продължи да се увеличава.

Технологичните фактори оказват значително въздействие върху развитието на туристическата индустрия и особено на системата на дистрибуция на туристическите услуги и продукти, която допреди няколко години се базираше на мрежата от туристически агенции в по-големите градове. Сега вече особено силно влияние оказват технологичните иновации, като проучването и резервирането на туристически услуги чрез интернет и мобилни устройства може да се извърши от всяко селище на страната. Така новите информационно-комуникационни технологии позволяват на малкия бизнес и неразвити туристически райони да се промотират и излязат на пазарите със сравнително малки разходи наравно с утвърдени туристически дестинации.

1.4. Екологични фактори

Всестранната човешка дейност и намесата в развитието на екосистемите интегрира компонентите на природната и социалната среда в единна околна среда. В контекста на туристическото развитие това означава, че природните дадености много често се обвързват с антропогенната среда в единен продукт, т.е. елементите на природата и климата са в постоянно взаимодействие с човешките дейности.

С времето здравето стана от съществено значение и туристите са все по-загрижени за него. Това със сигурност ще повлияе при вземането на решение за пътуване. Дестинациите, които не са считани за екологично чисти постепенно ще бъдат избягвани от туристите. Търсенето на активни ваканции в райони с чиста природна среда ще формира нуждата от изграждане на подходящи съоръжения за активни спортове. Ботевград като дестинация с традиции в спорта, с изградена материална спортна база, подходяща надморска височина и параметри на климата, има предпоставки да предоставя условия за краткотраен отдих и туризъм, свързан със спортни активности.

Според националния доклад от 2014 г. „Анализ и оценка на риска и уязвимостта на секторите в българската икономика от климатичните промени“ изменението на климата може да доведе до по-широко разпространение на горещите вълни, както и до по-чести наводнения и засушавания. Почти всички сектори са чувствителни към такива метеорологични явления, но трите най-уязвими сектора са управлението на водите, селското стопанство и **туризма**.

В допълнение към климатичните промени, заплахата представлява и постоянният натиск върху околната среда, оказван и от другите икономически сектори. Генерирането на недостатъчно пречистени отпадъчни води, наличието на твърди битови отпадъци извън местата за депониране, качеството на атмосферния въздух през зимните месеци влияят върху компонентите на околната среда и водят до сериозни екологични проблеми,

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

които или застрашават самия туристически обект/продукт, или достигат по-големи мащаби и засягат имиджа на целия район.

При подбора на дестинация се включват и съществени фактори като качество на питейната вода и замърсяване на околната среда. В района на Ботевград негативно влияние оказват някои замърсяващи производства на територията на общината, резултат от които е периодично обгазяване на града. Остарялата и амортизирана ВиК инфраструктура, честите аварии, влошеното качество на питейната вода, неработещите пречиствателни станции, които към момента представляват проблем за жизненият стандарт на местната общност, ще окажат неблагоприятно въздействие и върху туристическото предлагане и качеството на туристическия продукт в общината.

Въпреки наличието на проблеми, природата в Община Ботевград е съхранена в добра степен и предполага възможности за туристически посещения, в съчетание с потенциални обекти на културно-историческото наследство.

1.5. Туристически опит, стандарт на живот и сигурност

Туристите стават все по-взискателни и самоуверени по отношение на своите нужди и права. Ще намалява лоялността към определени дестинации, а онези, които не отговарят на стандартите, ще загубят клиенти за дълъг период от време. Региони, които предлагат разнообразен продукт ще бъдат предпочитани. Опитът и критичното отношение ще стимулират туристите да посещават отново дестинации, от които са били доволни в миналото, а продуктът ще е разнообразен – ще бъдат избирани както евтини, така и скъпи ваканции. По-опитните туристи ще оценяват по-критично автентичността на посещаваните места като част от нуждата си от емоционално преживяване.

Повишаването на стандарта на живот ще се отрази върху личните нужди и представи на туристите. Ще се увеличи интересът към по-малки места за настаняване (малки автентични хотелчета и ферми), както и към закупуване на вили в близост до регионални летища. Тенденцията “назад към природата” ще доведе до по-прости средства за настаняване – от хотели към бунгала, от каравани към палатки. Доставчиците на услуги, които успеят да създадат изцяло нови продукти, ще пробият на пазара, а продуктът на хобитуризма ще се развива с ускорени темпове.

В туризма това повишава нуждата от сигурност и туристите избягват дестинации, които са считани за опасни. Разходите за гарантиране на сигурността ще се увеличат съществено, а индустрията ще трябва да бъде по-добре подготвена да посрещне по-гъвкаво туристическото търсене в кризисен период. Макар да има известен спад на престъпността през последните години, Община Ботевград няма имидж на сигурна дестинация. РУ Ботевград не разполага с достатъчно служители и работи неефективно. Новосъздаденият отдел към общинска администрация “Сигурност и обществен ред” има ограничени правомощия и все още не функционира достатъчно добре. Битовите престъпления, кражби, вандалски прояви, незаконни сечи и др. представляват сериозен проблем за местната общност и гостите на общината .

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

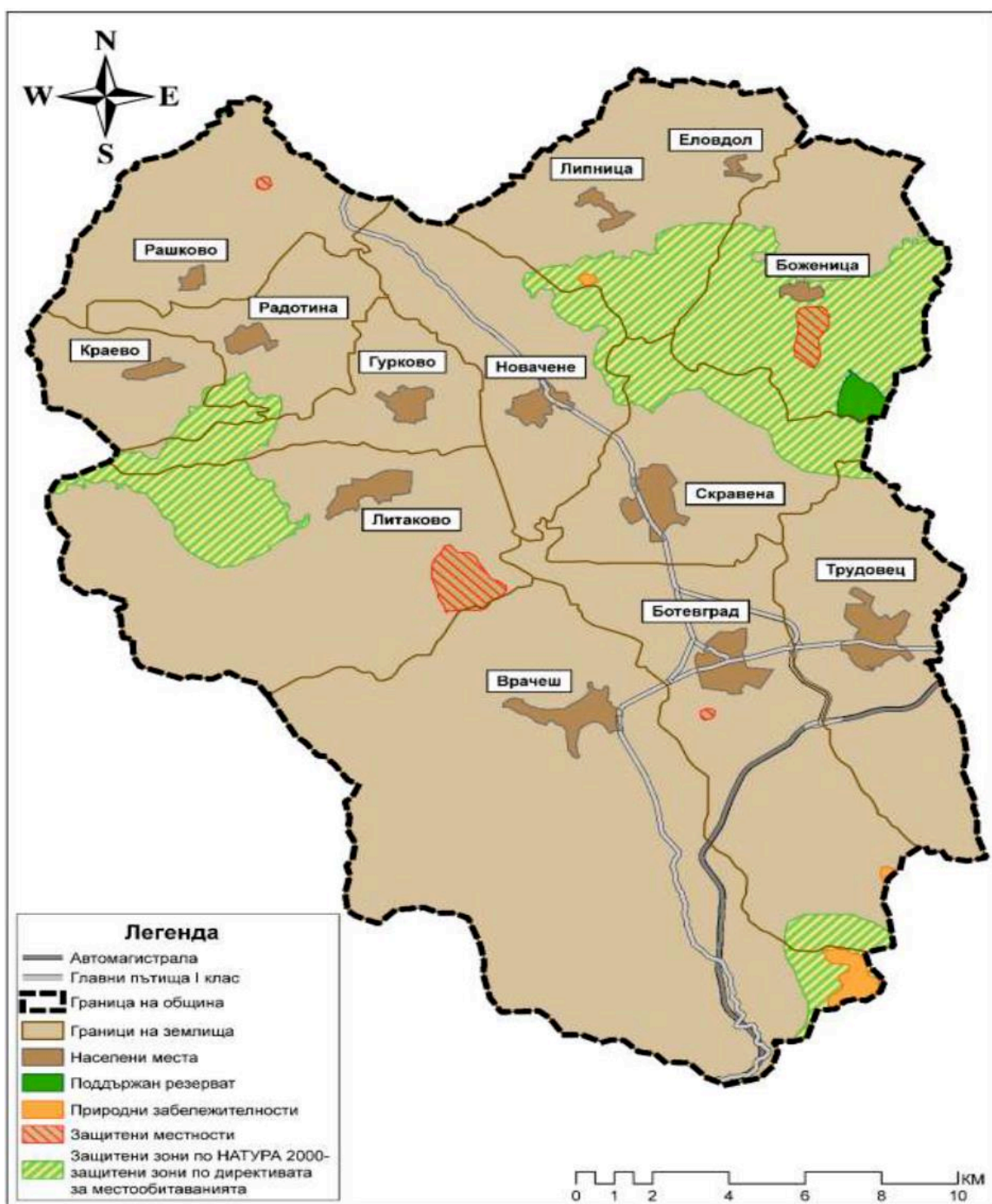
2. Характеристики на вътрешната среда

2.1. Природни ресурси

2.1.1. Географско положение

Общината се намира в сравнително по-неразвитата, северна част на България. Тази особеност определя по-ниска мобилност на населението в региона с цел рекреация и туризъм, както и по-ограничен мащаб на туристически посещения в сравнение с тези в Южна България.

Фиг.1. Географско положение и граници на Община Ботевград

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

Община Ботевград се намира в Северна България. Разположена е в едноименната котловина с елипсоидна форма в направление северозапад-югоизток между Стара планина и Предбалкана на площ от около 500 кв. км. със средна надморска височина от 348 м. В административно отношение тя граничи с общините: Правец, Етрополе, Горна Малина, Елин Пелин, Своге, Мездра и Роман, първите две от които са утвърдени дестинации на картата на българския туризъм.

Общината е съставена от 13 населени места – общинският център Ботевград и дванадесет села: Боженица, Врачеш, Гурково, Еловдол, Краево, Липница, Литаково, Новачене, Радотина, Рашково, Скравена и Трудовец.

Близостта на Община Ботевград до столицата София, както и до няколко утвърдени вече туристически дестинации е **най-същественния благоприятен фактор**, който би могъл да гласне цялостно туристическото развитие на района. Към тази близост трябва да се добави автомагистрала Хемус, както и транспортната комуникация между Северозападна България, столицата и южната част на страната. При добро развитие на дестинацията може да се очаква и отклоняване на част от транзитния поток, който трайно се генерира в последните години от съседна Румъния.

2.1.2. Релеф

Община Ботевград се намира в Ботевградска котловина - естествено понижение в Западния Предбалкан, разположена между планините Било и Мургаш на юг, Голема планина на югозапад и Ржана планина на северозапад, които са част от Западна Стара Планина. На север и северозапад котловината опира до склоновете на планинските ридове Гола глава и Лаковица, части от Предбалкана. При село Разлив чрез niskия праг Лопатна котловината се разделя на две части – на запад същинската Ботевградска котловина, а на изток малката Правешка котловина. По южната периферия на котловината преминава условната граница между Предбалкана на север и Стара планина на юг, като дължината ѝ от северозапад на югоизток е около 30 км, а максималната ѝ ширина е 12 км.

Котловината е разположена между 300 и 400 м.н.в., с лек наклон на север и с частични заблатявания в централната част, които се използват за пасища. Южната покрайнина на котловината, издигаща се към Стара планина е заета от големи наносни конуси, които са обрасли с дъбови и букови гори, а северните са обезлесени и подложени на ерозия. В средата на котловината се издигат няколко вътрешнокотловинни възвишения: Медвен, Темуша, Литаковски височини, а земите между тях са обработваеми и годни за отглеждане на всякакви земеделски култури.

Този равнинно-котловинен релеф, преминава в периферията към стръмните околни склонове, което е **благоприятна предпоставка** за развитие на пешеходен и вело-туризъм.

От формите на релефа **значение за туризма имат пещерите**. В Община Ботевград са проучвани десетки пещери край селата Скравена, Новачене, Боженица и Липница повечето, от които са къси и не се отличават с интересни образувания. Те са картирани от членовете на пещерен клуб „Бисер” и през 2008 г. са описани в специално издадена брошура под наименование „Пещери и пропасти в Община Ботевград”. Само в землището на с. Липница са картирани 48 пещери, но нито една от тях не е благоустроена за посещения. В няколко от пещерите има сталактити и сталагмити, намирани са

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

археологически находки и вкаменелости. Най-голяма и добре изследвана от пещерен клуб «Бисерка» е пещерата “Водната пещ” с 1016 м дължина.

В близост до с. Боженица има скали, които са били обект за скално катерене, но през последните години интерес към тях няма. Край селото в посока с.Своде има живописен каньон, през който минава пътека свързваща двете села. Пътеката не е поддържана и към настоящия момент не предоставя възможности за планински пешеходен туризъм.

2.1.3. Климат

Ботевградската котловина се отнася към умерено-континенталната климатична област. Средната годишна температура е около 12,6°C, с количество на валежите – между 750 и 1000 мм. Годишният максимум на денонощните валежни количества е 128,5 мм, през летния сезон, а минималните - в зимните месеци. На територията на общината се наблюдават чести температурни инверсии в долините, долинните разширения и Ботевградската котловина, при които минималните температури достигат до -18,5° С, а максималните до 37°С. Температурните инверсии и високата влажност на въздуха са основни фактори за повишаване концентрацията на замърсителите във въздуха и задържането им в приземния атмосферен слой. Традиционно за котловините в България и тук през зимния сезон често се наблюдават температурни инверсии, което води до образуване на мъгли и поледици.

Това определя климата като **не особено благоприятен за туристически посещения** в района на котловината през летните и зимните месеци.

2.1.4. Водни ресурси

Ботевградската котловина се отводнява от р. Бебреш и нейните притоци, в продължение на 46 км. Реката извира на 1 км северозападно от връх Звездец в Етрополска планина, на 1 430 м.н.в. До с. Врачеш тече в дълбока гориста долина между планините Било на североизток и Мургаш на югозапад, след което навлиза в Ботевградската котловина. В землището на село Новачене рязко завива на изток, пресича рида Гола глава на Предбалкана през Новаченския пролом, преминава под с. Боженица през живописен каньон, за да се влее малко по-надолу в р. Малки Искър извън общината при с. Своде на ниво 215 м.н.в.

Тя събира повърхностните води на котловината чрез малките рекички Тиовска река, Водиовска река, Твърдомещница, Бела река, Косачица, Чешковица (която се влива при с. Врачеш), Конаревец (Церовица, която се влива при с. Скравена), Калница, Боговина, Рударка и Пелинишки дол. Река Бебреш става по-пълноводна след като река Калница се влива в нея. Най-подходяща за риболов е и в двете посоки на течението при с. Боженица.

При с. Липница, махала Ръждавец има лековит извор със съдържание на сяра, предимно за проблеми с язви.

Повърхностните и подземните води са с дъждовно-снежно подхранване и зависят от климатичната обстановка.

В Община Ботевград е разположен язовир “*Бебреш*” (стопанисва се от “Напоителни системи” ЕАД) - в землището на с. Врачеш, който се ползва основно за водоснабдяване на населението, но е обект и за риболов: костур, уклей, шаран и клен.

Значително по-малкият язовир “*Мали лаг*” (стопанисва се от “Напоителни системи” ЕАД, но с тенденция собствеността да премине безвъзмездно към Община Ботевград) се

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

е използвал за спортен риболов, бил е и зона за крайградски отдих, край него е функционира и къмпинг, но към момента тези възможности за привличане на туристи са изчезнали.

2.1.5. Биоразнообразието е съществен фактор при създаването на туристическа дестинация. Видовото разнообразие при наличие на някаква степен на «уникалност» може да създаде добри предпоставки за развитие на екологичен, селски, ловен, риболовен или орнитоложки туризъм.

В общината и района на гореописаните защитени територии могат да се наброят над 600 вида **растения, десетки билки и гъби**. Защитените растителни видове тук са: *жълта тинтява и петниста тинтява*. Под режим на опазване и регулирано ползване са *зайча сянка и лечебна иглика*. Лечебни и редки растения са: *балканска пищялка, обикновен пелин, черен пелин, ранилист, зърнастец, червен кантарион, змийско мляко, огниче, синя жлъчка, мразовец, момина сълза, смрадлика, кукувичка прежда, вълнест зърнастец, полски хвоц, еньовче, обикновен риган, исландски лишей* и др.

В ниските райони (400-500 м.н.в.) преобладават *келявият габър, космат дъб* и храстова растителност. До 1000 м н. в. преобладава смесена широколистна растителност от *благун, цер, зимен и летен дъб, примесени с габър, бряст, клен, шестил*. Склоновете над котловината са залесявани с иглолистни насаждения, най-вече от *черен бор*. През последните 8-10 години се наблюдава засилено изсичане на дървета от горския фонд.

От безгръбначните животни интерес за наблюдение представляват защитените от закона бръмбари, включени в Червената книга на България, които се срещат в Ботевград и околностите: *еленов рогач (Lucanus cervus), алпийска розалия (Rosalia alpina), голям сечко (Cerambyx cerdo) и буков сечко (Morimus Funereus)*, както и рядко срещани дневни и нощни пеперуди: *траурна мантия (Nymphalis antiopa), голяма ирисова пеперуда (Apatura iris), голям полумесец (Papilio machaon), червен аполон (Parnassius apollo), мъртвешка глава (Acherontia atropos), голямо нощно пауново око (Saturnia pyri), върбова вечерница (Smerinthus ocellatus) и олеандрова вечерница (Daphnis nerii)*.

От земноводните и влечугите в защитената местност „Мухалница” може да се наблюдава уникална, непозната другаде периодична миграция и **местообитание на планинска жаба** - *Rana Temporalis*. Жабите използват територията на защитената местност за размножаване, изминавайки всяка година около 7 километра от околните възвишения до блатото. Предполага се, че тази уникална за нашата страна миграция е започнала преди близо 10-12 хиляди години и в някаква степен е подобна на широко популярните вече миграции на риби, костенурки и раци по света. При Боженишки урвич може да се срещне дъждовник. На територията на общината са разпространени три вида защитени костенурки - *шипобедрена, шипоопалата и блатна европейска*. От змиите най-често срещана и интересна е пепелянката.

Наличието на лесисти планински масиви над Ботевградската котловина, изпълнена с обработваеми площи, открити пространства, разнообразни по структура водоеми, наличието на изкуствени горски насаждения от „островен” тип и разположението на котловинното легло на миграционния път „Via Aristotelis”, оказват голямо влияние върху многообразието на орнитофауната през размножителния и миграционния период.

От **100-те вида птици**, включени в Червената книга на България (1985, т.2), 33 вида са регистрирани в района. Сред тях са 2 изчезнали вида (*Pelecanus onocrotalus*) и

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

(*Gallinago gallinago*), други 25 са застрашени от изчезване, а 6 са записани като редки видове.

За орнитоложкия туризъм интерес биха представлявали:

Малкият креслив орел (*Aquila pomarina*) – около Скравена

Ливадният дърдавец (*Crex crex*)

Горската ушата сова (*Asio otus*)

Бухалът (*Bubo bubo*) – около Липница и Училищната гора (Боженица)

Черният кълвач (*Dryocopus martius*) – Парк на техническия университет (Ботевград)

Черният щъркел (*Ciconia nigra*) – Боженица

Белочела водна кокошка, черна лиска, курнида (*Fulica atra*)

Градинският присмехулник (*Hippolais icterina*) - Литаково и Скравена

Тръстиковият блатар (*Circus aeruginosus*) - Литаково и Скравена

Обикновената калугерица (*Vanellus vanellus*) – разорани ниви – Литаково

Белоопашатият мишелов (*Buteo rufinus*) – скита в района, но няма гнезда (гнезди в скали)

Черношипа ветрушка (керкenez) (*Falco tinnunculus*)

Черния бързолет (*Apus apus*)

Папуняк (*Uria eops*) – по обработваеми площи, в хралупи на дървета

Големият ястреб (*Accipiter gentilis*) – Било планина и в парка на Техническият Университет

Сивият кълвач (*Picus canus*)

Най-подходящи за **риболов** са язовир „Бобреш“ и едноименната река в района на с. Боженица. Улавяните риби са: *уклей, обикновена кротушка, бяла и черна (балканска) мряна, клен (речен кефал)*. По-трудни за улавяне и рядко срещани са *дъгова пъстърва, европейски сом, скобар, костур и щука*.

Защитени бозайници, включени в Червената книга на България са *златката, всички видове прилепи, разпространени на територията на общината, видрата, таралежът*. Могат да се срещнат още *вълк, сърна, дива свиня, елен, лисица, заек, язовец, белка*.

Цялото това биологично разнообразие е благоприятна предпоставка за туристически пътувания в Община Ботевград.

2.1.6. Защитени територии

В община Ботевград са **обособени 1 поддържан резерват, 6 защитени местности и 2 природни забележителности:**

Поддържаният резерват „Училищната гора“ е в землището на с. Боженица. Обявен е с цел опазване на естествени дъбови гори. Общо 62 вида птици могат да се наблюдават в гнездовия период на територията на резервата, сред които бял и черен щъркел, осояд, голям ястреб, обикновен мишелов, червеношипа ветрушка, сокол орко и сокол скитник, пъдпъдък, гривяк, гугутка, обикновена кукувица, няколко вида сови, козодой, папуняк, обикновен пчелояд, няколко вида кълвачи, както и голямо разнообразие на птици от разред врабчоподобни.

Защитените местности са:

а) **„Дренето“** се намира в землището на с. Литаково. Създадена е с цел опазване на естествени ливади и дъбови гори. Местността представлява **интерес и за орнитолозите,**

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

тъй като там редовно има около 28 гнезда на чапли и около 14 на щъркели. На територията ѝ има 11 стари дъбови дървета, на по около 500 години. По върховете на дъбовете се намират гнездата на щъркелите, а на по-долните клони са гнездата на чапли. При обявяване на местността за защитена територия тя е била в по-голямата си част мочурлива. В днешно време, предвид промените в климата, територията се засушава, което от своя страна е предпоставка птиците да се местят към други по-благоприятни за тях територии.

б) „*Мухалница*“ или „Жабешкото блато“, както е познато сред местното население, се намира в землището на гр. Ботевград във вилна зона Зелин. Обявена е с цел опазване на блатото и на прилежащите му територии и е известна с уникалната в световен мащаб миграция на планинската жаба *Rana temporaria*. Ежегодно планинските жаби слизат от южните склонове на Старопланинския дял „Било“ по поречието на трите рекички Ечемишка, Червена киселица и Зелинска в края на зимата и началото на пролетта и изминавайки разстояние от 7 км, се появяват в Жабешкото блато, където изхвърлят хайвера си. Когато малките жабчета пораснат достатъчно, те напускат блатото и се отправят по долината на рекичките към планината, където изчакват следващото топене на снеговете.

в) „*Урвич*“ в землището на с. Боженица край крепостта Боженишки урвич. Тя е била създадена като лесопарк и обявена с цел опазване на семенни дъбови гори. На територията ѝ има съхранени група вековни дървета;

г) „*Рудината*“ в землището на гр. Ботевград, където се опазват вековни букови гори;

д) „*Романия*“ е обявена с цел опазване на територия с характерен ландшафт, резултат на хармонично съжителство на човека и природата в землището на с. Рашково.

е) „*Висока могила*“ в землищата на с. Боженица и с. Скравена на територията на Община Ботевград, както и с. Калугерово, с. Правешка Лакавица в община Правец. Първоначално е представлявала буферна зона на поддържан резерват „Училищна гора“, а по-късно прекатегоризиран в защитена местност, като запазва обхвата, границите и режимите си.

Природни забележителности:

а) „*Елака*“ - за опазване на вековни букови гори и скални образувания в землището на с. Врачеш,

б) „*Водната пещ*“ - за опазване на прилепи и характерни образувания в землището на с. Липница,

Без статут на природна забележителност, но достатъчно атрактивни са **Мечите дупки** (скали) в района на с. Новачене.

2.1.7. Защитени зони включени в Европейската екологична мрежа “Натура 2000”

На територията на Община Ботевград има три защитени зони включени в “Натура 2000”, обявени по Директива 92/43/ЕИО за опазване на естествените местообитания и на дивата флора и фауна: **BG0000374 Бебреш** – за опазване най-вече на дъбови и букови гори, низинни сенокосни ливади и хазмофитна растителност по варовикови скални склонове; **BG0001042 Искърски пролом - Ржана** – за опазване на разнообразни местообитания, включващи горски територии, силикатни скали и неблагоприятни пещери, извори с твърда вода и туфести формации, равнинни или планински реки и

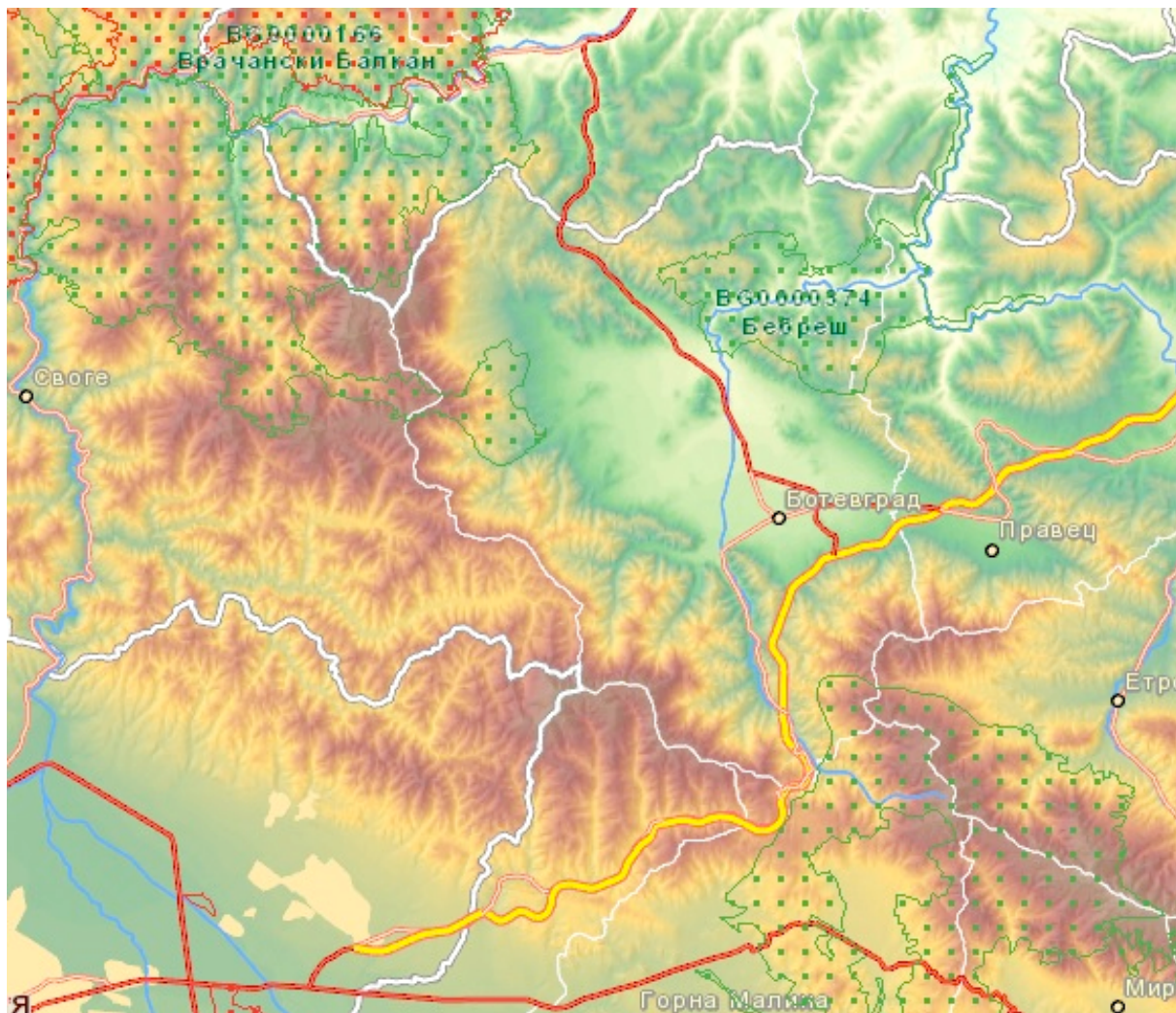

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

ливади; и BG0001043 Етрополе – Байлово – за опазване на горски и тревни съобщества, силикатни сипеи от планинския до снежния пояс, силикатни скали с пионерна растителност и др.

Фиг. 2 Защитени зони от Натура 2000

2.2. Антропогенни ресурси

Според Областна стратегия за развитие на Софийска област 2014-2020, Община Ботевград попада в район за слаба целенасочена подкрепа (VI група), което означава че се намира в значително по-благоприятно положение на фона на други общини от областта.

В общината се намира единственият университет на територията на Софийска област, който не е разположен в София-град - **Международното висше бизнес училище**. Освен него, в сферата на висшето образование, дейност осъществява и Техническият колеж – **филиал на Технически университет София**.

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

Общината има 13 населени места с общо население от 33 175 жители (към 01.02.2011).

Таблица 1: Разпределение на жители и площ по населени места

Населено място	Брой жители	Площ на землището	Населено място	Брой жители	Площ на землището
Ботевград	20345	53,298	Новачене	1276	33,837
Боженица	144	41,488	Литаково	1928	70,801
Врачеш	3515	119,329	Радотина	171	19,688
Гурково	282	18,915	Рашково	147	31,188
Еловдол	44	-	Скравена	1814	35,526
Краево	133	15,226	Трудовец	3235	39,572
Липница	141	40,083			

Археологическите проучвания и научните изследвания доказват, че Ботевградската котловина е населявана от древността. Първите следи от човешко присъствие датират от времето на палеолита и неолита. Регистрирани са селища от античната и средновековна епохи, както и Светилища с халщадска и латенска възраст. **Историческият музей в града** представя със своята експозиция от документи, снимки, вещи – общо над 15 000 експоната - добра, синтезирана представа за изминалите епохи в района на Ботевград.

В местността Манастирището, на запад от Ботевград, е разкрито тракийско селище от петото столетие преди Хр. В близост са открити и фрагменти от римска пътна колона с надпис в чест на императорите Валентиниан, Валент и Грациан.

В западните покрайнини на днешния град Ботевград са открити останки от антично селище, просъществувало в периода I – III в. н.е. През втората половина на 18 век жителите на с. Зелин започват да обитават територията на днешния град Ботевград, където според някои исторически сведения възниква и се развива село Самунджиево. Според други исторически данни селото съществува още през 1564-1565 г. През 1826 г. в селото е основано килийно училище, а през 1864 година е построена Часовниковата кула.

През 1866 г. през тази територия е изграден стратегическият военен път Русе-София. Самунджиево е обявено за град с името Орхание — център на кааза от 30 села и два града - Етрополе и Тетевен. На 1 декември 1934 г. градът е преименуван на Ботевград, а за негов празник е обявен 29 ноември

В общината съществуват останки от крепостни съоръжения, църкви, манастири, скални надписи, кладенци и редица други паметници. През територията на общината е преминавал римски път, но в наши дни никъде не е наличен добре запазен участък от древното съоръжение.

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

Фиг. 3 Транспортни връзки в Община Ботевград

2.2.1. Съществувалият през античността и средновековието **крепости** след турското нашествие и изминалите столетия днес са изравнени със земята. В сегашното им състояние те **не са привлекателни** като обекти на историческото наследство с изключение на реставрираната *Боженишки урвич*. Поради местоположението им над

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

котловината и панорамните гледки, които се разкриват от върховете, на които са били разположени, те биха могли да бъдат открити като обекти на пешеходни или веломаршрути и така ще бъдат подходящи за туристически посещения.

а) Боженишки Урвич – единственият социализиран туристически обект с много добър достъп до крепостните останки и съхранен средновековен скален надпис от национално значение се намира над с. Боженица, докдето се стига по добре асфалтиран път.

б) Антична и средновековна крепост „Чеканица” е разположена в местността „Града”, край с. Врачеш - 2 км източно от селото на 652 м. н.в. и GPS координати: 42°53'24" С.Ш. и 23°46'23" И.Д. Възвишението доминира над околния терен и пътя за София. Достъпът до крепостта е от шосето по много стръмна пътека. Две са местата на които са се запазили останки от зид – на западния скат и от изток. Градежът е от суха зидария, от местен ломен камък. Обявена е за Архитектурно-строителен паметник на културата в ДВ бр.35/1966 г. от местно значение.

в) Антична крепост „Бодиовград” също се намира в землището на с. Врачеш. Разположена е на едноименния връх, който се намира над шосето за София – югозападно от селото, малко преди прохода Витиня. Останките от Крепостната стена са с дебелина около 2,5 м. Като особеност на градежът е използвания за спойка хоросан, смесен със счукана тухла – характерен за римските и византийските строителни практики. В източната част на крепостта има следи от постройки. Крепостта охранява Витинския път, който по онова време има само местно и военно значение и пътят по клисурата на река Бебреш за прохода Арабаконак. Тази крепост е имала видима връзка с другите крепостни съоръжения, които са охранявали пътя през Арабаконак – на Висок връх, на връх Маркова чука и на връх Звездец.

г) Антична крепост „Градец” с. Рашково е разположена на 814 м. н.в. и GPS координати: 43°00'02" С.Ш. и 23°36'31" И.Д. Тя се намира на 1.37 км югозападно по права линия от центъра на село Рашково. До крепостта се стига по античен път (*необходимо е потвърждение*). Пътят тръгва от подножието на хълма, минава западно от него и стига до северозападното подножие на крепостта, от където е била най-достъпна. Днес на повърхността не се забелязват почти никакви следи от нея. В най-югозападната част от хълма на най-недостъпното и скалисто място има светилище, където в скалата се забелязват издълбани ями.

д) Средновековна крепост „Креша”, наричана от местното население „Градището”, се намира на 736 м. н.в. на около 5 км северно от центъра на село Скравена. GPS координати: 42°58'59" С.Ш. и 23°47'00" И.Д. Разположена е в западната част на голямо плато, което е достъпно само от северната си страна, а от всички други страни се спуска право надолу. Намира се над централната част на Ботевградското поле и има видимост към всички крепости, които го обграждат. Градежът е от плочести камъни, ломени, няма наличие на спойка. Няма изяснен статут и не е проучвана от археолози.

е) Антична и средновековна крепост „Паница кале“ над с. Липница. Това кале заедно с крепостта Урвич са били последните две крепости, обитавани преди смъртта на Иван Шишман и падането под турско робство.

ж) Антична и средновековна крепост над с. Краево - тя е проучвана през осемдесетте години, като находките от нея се намират във фонда на Историческия музей.

и) Антична и средновековна крепост “Вълчиград” над с. с. Литаково – намира се на 5 км. южно от селото, високо над долините на реките Писана и Боговина, на вр.

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

Градишка чукла. Наличието на зрителна връзка на твърде голям периметър показва, че крепостта е била важен стратегически център на пътя от Никопол през Хем за Средец. В площта, заградена от крепостната стена, личат следи от постройки и водохранилища, чийто стени са с височина 5 метра и ширина 2 метра.

2.2.2. В Община Ботевград са открити няколко **обекта на културно-историческото наследство** с национално и местно значение.

а/ Сред емблематичните обекти в Ботевград най-забележителна е **Часовниковата кула**, построена 1866 г. от Вуно Марков, която през последните 150 години извисява своя оригинален купол на 30 метра над централния площад Освобождение,. Тя е сред 100-те национални туристически обекта на България, но за съжаление е достъпна за разглеждане само отвън, тъй като в последно време стълбите ѝ не са достатъчно обезопасени. До сега екипът на музея е отварял Кулата, за да се разгледа отвътре само няколко дни през 2016 г.

б) Къщата на акад. проф. д-р Асен Златаров във вилната местност Зелин със защитено дърво – секвоя - в двора. Към 2017 г е видимо изоставен и занемарен обект, подлежащ на реставрация.

в) Паметникът на Победата е издигнат в памет на загиналите руски, украински, финландски, румънски, беларуски воители на прохода Арабаконак. През 1877 - 1878 г. по време на Руско-турската война турското командване струпва голямо количество войски и артилерия на прохода. След кръвопролитни сражения при с. Саранци, на 18 - 19 декември 1877 г. турските войски напускат арабаконашката позиция и освобождават пътя към София.

Проходът Арабаконак е известен и с други исторически събития в Българската история:

- **обирът на турската** пощенска кола, пренасяща данъчните постъпления от Орханйско и Тетевенско („царската хазна“), извършено на 22 септември 1872 г. в местността „Пантата“ на Арабаконашкия проход, довел до погром на революционните организации, изградени от Левски в региона на Ботевград, Ловеч, Гложене, Тетевен;

- **трагичната гибел** на известните български футболисти Г. Аспарухов (**Гунди**) и **Н. Котков**, в чиято памет е построен паметник в близост до кръстовището на двата пътя през проходите Витиня и Арабаконак, на 7 км. от с.Врачеш.

г) Килийното училище в с. Боженица е филиал на Исторически музей Ботевград. Екипът му поддържа училището и може да придружава посетители, които минават през музея и заявят желание да го посетят. Същевременно на входа на Килийното училище е изписан мобилния номер на кметския наместник в с. Боженица и на управителя на почивната база в Боженишки Урвич, които също осигуряват достъп на посетители до Килийното училище. През 2016 г. Килийното училище е било достъпно за 633 посетители, сред които 575 са ученици.

д) Паметникът-костница на Ботевите четници в с.Скравена е единственият по рода си мемориален комплекс в България, който съхранява черепите на 10 от Ботевите четници от групата на Георги Апостолов, намерили смъртта си в Рашов дол край Ритлите.

е) Средновековната крепост Боженишки Урвич в м. Градище край с. Боженица, която е била построена върху развалините на Антично крепостно съоръжение от

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

римската епоха, е реставрирана и социализирана преди 4 години, заедно със старобългарския скален надпис в нея, църква и кладенец.

Църкви и манастири

Във всяко от селата на територията на общината има по една и повече **църкви**. Някои от тях са строени през средновековието, но не са съхранени от онази епоха. Повечето са построени отново през 19 век. Като обекти за туризъм са достъпни храмът "Свето възнесение Господне", църквата „Света Петка“ в с. Боженица, църквата ”Успение на Пресвета Богородица” в Ботевград.

Манастирите в района са от ранното Средновековие, но както и църквите са разрушени при турското нашествие. Възстановявани през отминалите векове и днес някои от тях са действащи.

Врачешкият манастир „Св. Четиридесет мъченици” е единственият в общината, обозначен като туристически обект със стандартизираната в страната маркировка по пътищата към него. Той е построен през XIII век, но при кърджалийските набези през XVII век е опожарен и разрушен напълно. През 1891 г, след проведени разкопки от местното население, известния майстор Вуно Марков построява малка църква, а в последствие се възстановява и манастирският комплекс – първоначално за мъже, а към средата на XX век той става женски манастир, какъвто е и днес. Манастирът има много добре поддържана цветна и овощна градина, откроява се с уют и редовен църковен живот.

Сред 100-те национални туристически обекта на БТС са двата манастира край с. **Скравена**: “Преображение Господне” и „Св. Николай”.

Манастирът “Преображение Господне”, известен и като Новаченски, се намира между двете едноименни села, в местността Баткун, високо над Новачевския пролом на р.Бебреш, под вр. Креща. Той не е действащ, но е интересен с частично запазени фрагменти от стенописите и църквата в него – еднокорабна и едноапсидна. Той е основан през XIII век, но през XVI и XIX век е бил разрушаван на два пъти. Възстановен е през 1930 г., но днес е необитаем.

Манастирът „Св. Николай” се намира на 2 км от селото и до него се достига по горски път, проходим целогодишно. Според преданието, манастирът е построен върху старо тракийско светилище около X век, по-късно е разрушен и опожарен при турското нашествие. Проведени през периода 1938-1941 г разкопки в близост до вековен 500 годишен дъб(цер), висок над 25 м, от местни жители под ръководството на поп Филип Иванов, разкриват останки от дебели зидове, сгради и църква. За построяването на днешния манастир и църква са помогнали много християни, но основна заслуга има монахинята Людмила, организираща тяхното строителство в периода 1944-1946 г. Празникът на манастира се чества на 9 май.

Манастирът “Св. Рождество Богородично” в местността Зелин, доскоро е бил ползван за провеждане на детски лагери и “зелени” училища, но през 2017 г. не е действащ, с изключение на манастирската църква, която е достъпна за посещения.

Манастирът „Св. Георги“ край с. Трудовец се е намирал на около 1 км. северозападно от крайните къщи на селото, но няма никаква информация по стария път към с.Скравена, от където на около 150 м. се вижда само грохналата сграда на манастирската църквица. По цялата дължина на свода и по стените има значителни пукнатини, които са укрепени, но стенописите са изчезнали.

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

Нанковският манастир „Света Мария” се намира край с. Липница, над махала Ръждавец. Днес мястото е почти недостъпно, а от него са останали само руини, но по полуразрушените стени все още личат останки от стенописи. В началото на миналия век стенописите са били в добро състояние, но постройката е била без покрив. За манастира се знае малко. Строен е 12-14-и век, а покривът му се е срутил през 1950 г.

2.2.3. Събития, привличащи туристически интерес

1. Богоявленски водосвет и ритуал за изваждане на кръста - ежегодно на 6 януари
2. Пресъздаване на обичая „Трифон Зарезан” на общоселско тържество, посветено на виното и любовта в селата Скравена, Врачеш, Трудовец, Зелин - ежегодно 1 - 14 февруари
3. Празник на изкуствата «Ботевград твори» - чества се градско начало; литературен конкурс Стамен Панчев – 23 март
4. Лазаровден – традиционни чествания
5. Великденски събор на Ботевград
6. Традиционен събор „Боженишки Урвич“ - м. август
7. Празник на бъчвата в с. Врачеш - м. септември
8. Дефиле на духовите оркестри и мажоретните състави - м. май и м. октомври
9. Традиционен събор на село Трудовец - м. ноември
10. Празник на Ботевград - 29 ноември
11. Състезание по планинско колоездене - м. април в с. Зелин.
12. Спортни прояви – привличат туристи най-вече през пролетта, когато баскетболното първенство е в по-напреднал стадий, както и по времето на турнири, на които баскетболния отбор „Балкан” е домакин

Близостта на общината до София - най-големия пазар за туристическо предлагане, е отлична възможност за привличане на много повече туристи към организирани от местната общност традиционни събития. Те биха могли да се използват за популяризиране и на другите туристически обекти в общината, за да се осигури нарастване на туристическите посещения в района.

2.2.4. Традиционна кухня

Местната кухня се откроява с баниците - сладки и солени. Също и *лучник*, *зелник*. Популярни са също така *тиквеник* и *щрудел* със стъргани ябълки, орехи и канела.

Характерни ястия са:

- ✓ различни видове **лютика** - с картофи, с киселец, ястие от коприва и **ботевградска топеница**
- ✓ някои ястия с боб като: джуркан боб, пържен боб, боб с риба на фурна и агнешко с боб
- ✓ стари рецепти за кисела супа от джанки, таратор с вишни или джанки, яхния със сливи и телешко месо на хапки

Районът на Ботевград спада към Северен винарски регион, известен със сортовете рубин и мерло, но **не е лозарски** и затова не се произвеждат масово вина. Известни са само Янково и Врачешко вино. Характерен с производство на двойно преварена **ракия от сливи** и грозде. В южната част на града все още има масиви със сливи. Регионът е известен и с характерен сорт вишни – ботевградска вишна. Впечатляващи вишневи

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

комплекси са запазени между селата Трудовец и Скравена. В „Яблена натура“ в с. Радотина се отглеждат био ябълки и круши <http://www.yablenanatura.com/>.

В общината функционират две мандри: едната е в с. Гурково - специализирана за производство на **кашкавал от краве мляко**, а другата в с. Рашково – за **козе сирене**. Те могат да продават продукцията си само в рамките на общината и съседните ѝ общини, което би представлявало интерес за туристите, предпочитачи автентични храни.

2.3. Транспортна инфраструктура

Община Ботевград е достъпна само с автомобилен транспорт. Състоянието на транспортната мрежа е задоволително, до всички селища има асфалтирани пътища, а и в самите села почти всички улици също са асфалтирани.

Освен междуселските пътища в общината има и други, които биха могли да се ползват и за велотрасета или велоалеи, което може да окаже положително влияние върху туристическото развитие на общината.

2.4. Места за настаняване и заведения за хранене и развлечения

Категоризираните места за настаняване са 10 на брой, според Националния туристически регистър.

2. Таблица 2: Категоризирани обекти за настаняване

Почивна станция “Енерго”	1 зв.	12 стаи	Ботевград, м.Витиня	
Семеен хотел “Чанове”	3 зв.	7 стаи	В.з. Зелин	
Комплекс “Ботевградски хан”		30 легла	Ботевград	<i>Липсва актуална информация</i>
Хотел “Ботевград”	4 зв.	100 стаи?	Ботевград	
Вила “Марк”	2 зв.	8 стаи	Краево	
Почивна база “Боженишки урвич”	2 зв.	20 стаи	Боженица	
Стаи за гости	2 зв.		Скравена	
Стаи за гости	2 зв.		В.з.Зелин	
Семеен хотел “Кредо”	3 зв.	18 стаи	Трудовец	<i>Липсва информация</i>
Хотел “Балкан”	3 зв.			<i>Липсва информация</i>

Съществуващата в Националния регистър информация не е актуална, а от общината до края на проучването така и не беше открит регистър на туристическите обекти и не ни беше предоставена информация. Ето защо точна бройка на легловата база в общината не може да бъде посочена.

Наред със съществуващи от миналия век хотелски обекти са създадени и няколко нови места за настаняване, които успешно присъстват на пазара и привличат туристи в общината. Броят им е ограничен и в някаква степен съответства на наличните туристически атракции в района.

По категории наличната база за настаняване на туристи се разпределя така:

- 1 звезда – 2 бр.
- 2 звезди – 4 бр.
- 3 звезди - 3 бр.
- 4 звезди – 1 бр.

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

В общината няма високо категорийни хотелски обекти.

На територията на Ботевград е ДЛС "Витиня", което разполага с ловен дом, в който има пет самостоятелни двойни стаи, трапезария, ловен кът с камина и впечатляваща трофейна зала. Ловното стопанство предлага като допълнителна атракция фото-сафарита, но към настоящия момент не предоставя достатъчно условия за развитие на ловен туризъм.

В общината не се води статистика за броя на нощуващите българи и чужденци през 2016 г., нито има данни за средногодишната заетост на базите за настаняване.

2.5. Спортни бази и съоръжения

Общината е наситена с множество спортни бази, които са сред причините за посещения на града. Този фактор би могъл да се ползва за задържане на посетители и по-мощен туристически поток, ако се съчетае и с други атракции и прояви. Би било подходящо да се регламентира и популяризира по-широко възможността, да се ползват през летните месеци наличните спортни бази и от туристи.

Спортните съоръжения са в града:

- ✓ Многофункционална спортна зала „Арена Ботевград“
- ✓ Спортна зала „Георги Христов“ и Стадион „Христо Ботев“
- ✓ Учебен спортно-тренировъчен комплекс „Балкан“ - баскетбол, ледена пързалка, акробатика
- ✓ Учебен спортно-тренировъчен комплекс „Васил Левски“ със закрит плувен басейн, фитнес, сауна
- ✓ Спортно-тренировъчен комплекс „Ботевград“- тенис корт
- ✓ Открит плувен басейн
- ✓ Открити спортни площадки за баскетбол

Няколко са спортните бази извън града:

- ✓ Открит плувен басейн към Почивна база „Боженишки урвич“
- ✓ Игрища за баскетбол, волейбол и футбол в **с. Скравена**
- ✓ Спортна площадка за футбол, волейбол и баскетбол в **с. Врачеш**
- ✓ Футболно игрище и спортна площадка в **с. Трудовец**
- ✓ Спортна площадка в **с. Новачене**

Външните посетители на общината, които са привлечени от спортните съоръжения, не възприемат посещенията си като възможност за отдых или туристическо преживяване. Липсва връзка между работата на спортните организации и туризма изобщо.

3. Туристическо търсене и туристически продукти

3.1. Българи, пътуващи в района

Според националната статистика пътуващите в България туристи са териториално концентрирани – около 44% от пътуванията се осъществяват от жители на столицата, живеещите в Южен централен район (най-вече пловдивчани) реализират около 17% от пътуванията в страната, а живеещите в Североизточен район – 14%. Най-малко пътуват жителите на Северозападния и Северния централен район. Поради липса на статистически данни от общината може да се допусне, че пренощуващите в Община Ботевград лица следват националната тенденция: преобладаващите нощувки са реализирани от жители на столицата.

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

От проведените разговори може да се направят изводи, че в Ботевград пренощуват придимно лица, посещаващи града по бизнес и такива, привлечени от спортните събития в града.

3.2. Чуждестранни посетители – предполага се, че е незначителен този дял на туристите, пренощували в общината.

При създаването на стратегия за развитие на туризма в Ботевградска община вниманието трябва да се концентрира към **традиционно пътуващите за района** на Правец, Етрополе, Мездра, Ябланица, български потребители най-вече от столицата, както и към транзитно преминаващите през двата големи транспортни коридора потенциални туристи от други райони на България и от съседна Румъния.

3.3. Туристически обекти, привличащи посетители в общината

1. Историческият музей в Ботевград
2. Часовниковата кула в центъра на града
3. Врачешкият манастир « Св. 40 мъченици», целебна икона и целебно аязмо
4. Скравеният манастир “Свето Преображение”/,Св Николай Мирликийски”.
5. Зеленият манастир “ Рождество на Пресвета Богородица”
6. Крепостта «Боженишки урвич» , съществувала от V до XIV век. В най-високата част на крепостта, в самата скала е изсечена скална църква.
7. Килийното училище в с. Боженица - първото в района, реставрирано през 2006 г. и подредено като музейна сбирка, филиал на Исторически музей Ботевград.
8. Конна база «Здравец» Скравена
9. Конна база „Слънчевата долина” Трудовец
10. Работилница за производство на бъчви в с. Врачеш
11. Ателие за производство на икони и църковни принадлежности в с. Врачеш.
12. Ателие за дърворезба и реставрация на произведения на изкуството в с. Боженица
13. Хотел “Боженишки урвич” с плувен басейн, прилежащата зона за краткотраен отдих с беседки
14. Заведение за хранене „При баба Цеца” във вилна зона „Лозята”, с. Трудовец, известно с вкусно приготвени домашни ястия по нейни рецепти (подлежи на проверка)
15. Вила “Марк” с плувен басейн и възможности за конна езда
16. Язовир Бебреш, като база за свободен риболов
17. Защитена местност «Жабешкото блато»

3.4. Традиционни събития, привличащи посетители в общината

1. Спортните събития от национален мащаб: баскетбол, футбол...,
2. Дефиле на Духовите оркестри и мажоретните състави
3. Събори в Ботевград, Трудовец, Врачеш, Скравена, Боженица..
4. Състезание по планинско колоездене в Зелин
5. В с. Литаково се организира курбан с булгур ежегодно на около 30 оброчни места.

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

3.5. Маршрути за конен туризъм:

1. с. Боженица – Чекотински манастир – минава се покрай ждрелото на р. Бебреш, живописни картини
2. с. Боженица – по стар римски път – с. Скравена – водопади покрай трасето
3. с. Боженица – по стар римски път покрай Вековното дърво – с. Курново
4. с. Гурково – крепостни останки – с. Трудовец – параклис „Св. Георги”
5. обиколен маршрут Ком-Емине, Ржана, Краево, язовира на Гурково, крепостта до Гурково.

3.6. Туристически маршрути

1. Ботевград – хижа Рудината – Ботевград
2. Краево – Ржана планина – вр. Козница - Литаково;
3. Краево – Ржана планина – х. Лескова и Осенов лаг
4. Краево през Ръжана през връх Козница (1636,3 м) до с. Литаково
5. Вилна зона Зелин: от м. Стубеля до х. Рудината
6. Боженишки урвич – Скравена
7. Маршрути към вр. Мургащ: Бебреш, Врачеш, Мургащ, Ржана планина
8. Литаково до хижа Лесково

4. Проекти, които са подпомогнали развитието на туризма

През изминалия програмен период с европейско съфинансиране, Община Ботевград е реализирала проекта **“Ботевград - привлекателна дестинация за атрактивен културно-исторически, еко и спортно-развлекателен туризъм”**. Резултатите са: реконструирана сграда за Историческия музей с информационен център, реконструиран път от с. Боженица към м. Урвич, каменна пътека до крепостта “Боженишки Урвич”; реставрационни и консервационни дейности в крепостта, както и на скалния надпис на Севаст Огнян, създаване на атракции, реконструкция на пещерен клуб "Бисерка" в Липница.

Реализираният проект е повишил атрактивността и подобрил достъпа към историческата местност. Насищането на околния терен с беседки, наличието на Килийно училище в Боженица, заедно с възрожденския облик на селото, общинския хотел с басейн, както и позабравените възможности за скално катерене в близкия каньон на р. Бебреш са добри предпоставки за привличане на туристи в района.

5. Поддържане и развитие на туристическата инфраструктура

Броят на местните предприемачи в общината, насочили се към туристическия бизнес, е ограничен. Освен в Ботевград в останалите селища на общината не е наличен нов, незавършен сграден фонд, който би бил подходящ за превръщането му в база за настаняване на туристи. Поради сравнително добрата заетост на населението в местната икономика не се наблюдава интерес към създаване на малки семейни бази за настаняване

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

или заделяне на част от неизползвана в даден момент жилищна площ за туристическо отдаване.

Съществуващата материална база от 300-400 легла би могла да се натовари по-пълноценно с привличане на нови туристи след създаване на нови атракции, обогатяване на събитийния календар на общината, инвестиции за социализиране на културното наследство.

6. Основни конкуренти

Основни конкуренти на Община Ботевград са съседните ѝ общини: Правец, Етрополе, Ябланица, Мездра. Те се намират в един и същи регион, разполагат със сходни туристически ресурси, на чиято основа са формирани техните туристически продукти.

В хотелските обекти на **Правец** расте броят на хората, търсещи отмора в близост до езерото, превърнато в туристическа атракция заедно с голф-игрището. Тук са налични и допълнителни възможности за плуване през лятото и зимата, както и комплекс от висококатегорийни възможности за настаняване, изхранване и развлечения.

Районът на **Етрополе** пък предлага друга категория и видове места за настаняване и изхранване – стопанисвани предимно на семеен принцип, заедно с разнообразни възможности за активен отдых към Балкана, където природната среда е отлично съхранена и благоприятна за туристически посещения.

Така за една значителна част от пътуващите към този район има разнообразно предлагане на атракции, активности и различни преживявания за уикенд-туризъм и краткосрочен планински туризъм, комбиниран с други видове туризъм: културен, СПА, еко, пещерен, лов и риболов.

В България търсенето е доминирано от цената за настаняване. В последните години расте делът на уикенд пътуванията, предизвикани от желанието за опознаване на страната, традициите, кухнята, историята. Предлагането във всички райони на страната на различни събития – спортни, фестивални, традиционни селски събори събори и др. – е голямо. Разнообразието на културни и исторически атракции обаче не е достатъчен фактор за популярността на дестинацията, всяка от която привлича по различен начин туристите.

7. Информационна осигуреност и промотиране на туризма

Към настоящия момент трябва да се отбележи, че липсва стратегия за популяризиране на дестинацията, направени са спорадични опити за създаване на информационно-рекламни материали, което за нуждите на общината е недостатъчно. Липсата на цялостна стратегия за развитие на туризма, съответно води и до не популяризирането на обектите и се разчита на търговци, които предлагат туристически продукти, да се грижат и за тяхното достигане до съответния таргет. В тази връзка настоящата ситуация е и добра и лоша. Добра за това, че ще може да се работи централизирано и фокусирано върху създаването на интегрирана маркетингово-комуникационна стратегия за налагането на общината като туристическа дестинация. Лошата страна е, че ще отнеме доста повече време, финансов и човешки ресурс, за да се достигне до целевите публики.

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

Липсата на информационно-туристически сайт на общината е видна и в 21ви век - недопустима, налага се създаването на такъв, свързан с различните социални мрежи, за да се достигне до публиките.

В интернет е налична някаква информация за туристическите възможности на Община Ботевград. Има сайтове, през които потребителят може да си избере обект за настаняване и отдих, както и такива, които бегло ориентират за атракциите в района. За съжаление значителна част от посочените атракции практически не са достатъчно привлекателни като туристически обекти, тъй като:

- **не са достатъчно атрактивни** в сравнение с други подобни в по-широкия регион и страната - например язовир «Бебреш»;
- имат **променен облик** към влошаване на ефекта от срещата на туристите с тях - например манастирската църква към някогашния манастир «Св. Георги» ;
- **не са достатъчно привлекателни** сами по себе си спрямо съвременния интерес на пътуващите - например Килийното училище в Боженица;
- **не представляват достатъчен интерес** в този си вид за днешните туристи, които по-малко се интересуват от близката и по-далечна родна история - например Паметникът-костница в Скравена;
- **не са социализирани и достъпни** за посещения - например множеството антични и средновековни крепостни останки
- **загубили са функцията** на туристически обект – язовира «Мали лаг» и къмпинга край него
- **липсват достатъчно** на брой атрактивни, **специално организирани събития**, за насочване на туристически пътувания към общината - например все още е в планове организирането на Фестивал на бъчвата в с. Врачеш (включен в културния календар тази година).

Осезаемо е, че посетителите, избиращи настаняване в града, пътуват към него най-вече по бизнес и спортни събития. Поради факта, че в града не съществуват критичен брой туристически атракции с необходимия потребителски интерес към тях, през изминалите години на прехода той не е добил туристически облик. В него има *заведения за хранене, паркови площи, открити плувни басейни и спортни площадки, музей и забележителна Часовникова кула, нормална обща инфраструктура*, но към тях не е било насочвано целево вниманието на потенциални външни посетители. В общината не функционира **Туристически информационен център** и местното население няма специално отношение към забележителностите в общината, като към възможност за привличане на гости към града и района.

- **липсва печатна реклама/брошури/гидове**, която да предоставя информация за туристическите обекти – тяхната достъпност, отдалеченост от града, както и налични услуги около тях – за хранене и настаняване.

- **липсва или не се промотира онлайн източник с добре организирана и цялостно представена информация** за туристическите обекти – тяхната достъпност, отдалеченост от града, както и налични услуги около тях – за хранене и настаняване.

- **липсват указателни табели**, насочващи към туристическите обекти и атракции

Съществуват остарели екземпляри **печатна реклама**, представяща наличните атракции, някои от които в миналото са били оценени, като културно наследство с «национално или местно значение» .

Проучване на туристическия потенциал, условията и възможностите за развитие на туризма в Община Ботевград

Днес част от тези обекти вече са загубили привлекателност от гледна точка на туристическия интерес или не са достатъчно конкурентоспособни, за да привличат любопитство и желание за пътуване към общината, въпреки че са само на няколко десетки километра от най-пътуващата клиентска група в България – жителите на София.

Налага се създаването на позиции и обучението на хора, които да бъдат ангажирани основно с развитието на туристическия потенциал на общината, нейното популяризиране и присъствие в онлайн и офлайн пространството.

8. Обобщение

Туризмът в града и общината **не е приоритетен сектор** в общинската икономика. Причините са основно три:

- общината е **добре развита в стопанско отношение**, заетостта на населението в местната икономика е висока, доходите им са над средното за страната ниво.

- на територията на общината **липсват забележителни**, уникални туристически **атракции** от национален или европейски мащаб, които да са притегателни за пътувания към района.

- ниска е степента на **популяризиране и реклама**, дори на малкото обекти и събития за туризъм в общината

- някои от туристическите обекти не функционират ефективно, а някои от експозициите имат нужда от осъвременяване, включително предоставяне на текстова информация на английски език

Възможностите за привличане на пътуващи с интереси към обекти на културно-историческото наследство в общината са ограничени до крепостта «Боженишки урвич», Часовниковата кула, Врачешки манастир и Историческия музей. Само историческите факти и спомен за някогашното състояние на множеството други крепостни съоръжения, църкви и манастири в района не са достатъчно атрактивни за туристически интерес към тях.

В сегашния момент няма ясно маркирани пътеки за пешеходен, вело или конен туризъм. Предприемачи в общината се опитват да развият бизнес, полагат грижи за създаване и подобрене на информираността за трасета за конен туризъм, но те не са достатъчни. Има потенциал за развитие и на еко туризъм, но за целта трябва да бъдат изградени площадки за подхранване и укрития за наблюдение.

Традиционните събития не се рекламират в необходимата степен, за да фокусират към Община Ботевград вниманието на потребителите, които ежеседмично са засипвани с информация за фестивали, събори, празници, форуми, състезания в цялата страна.

Въпреки това, наличието на материална база за настаняване на туристи и няколко интересни туристически обекта изискват **нови усилия** от общинските власти и бизнеса за привличане на повече пътуващи към територията на общината.